Simasızların Tahakkümü:

Algoritmik Kültür Aktarımında Etik Erozyonu ve Toplumsal Regresyon Üzerine Derinlemesine Bir İnceleme

Yönetici Özeti

Kültürel değerlerin nesiller arası aktarımı, tarihsel olarak insan-insan etkileşimine, yüz yüze iletişimin getirdiği etik sorumluluğa ve toplumsal hafızanın kolektif inşasına dayanmıştır. Ancak 21. yüzyılın dijital dönüşümü, bu sürece biyolojik bir çehresi olmayan, vicdani muhakeme yeteneğinden yoksun ve kâr odaklı matematiksel optimizasyon fonksiyonlarıyla çalışan yeni aktörleri, yani **"Simasızları"** (algoritmaları) dahil etmiştir. Bu rapor, algoritmaların kültürel aktarım süreçlerinde üstlendiği rolü, bu rolü oynarken başvurduğu etik dışı manipülasyon yöntemlerini ve bu sürecin toplumsal ilerlemeyi (progress) garanti etmeyen, aksine gerileten (regresif) etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir.

Araştırma bulguları, algoritmik sistemlerin tarafsız araçlar olmadığını; aksine **Gözetim Kapitalizmi** ve **Veri Sömürgeciliği** prensipleriyle çalışan, insan davranışını metalaştıran ve toplumsal dokuyu "etkileşim" (engagement) uğruna parçalayan mekanizmalar olduğunu ortaya koymaktadır. Rapor, simasız aktörlerin **"karanlık tasarımlar"**, **"gölge yasaklama"**, **"öfke çiftçiliği"** ve **"dopamin döngüleri"** gibi yöntemlerle bireysel özerkliği nasıl aşındırdığını; toplumsal düzeyde ise hakikat algısını parçalayarak kutuplaşmayı ve radikalleşmeyi nasıl körüklediğini detaylandırmaktadır. Sonuç olarak, algoritmik yönetimselliğin (algorithmic governmentality), insan iradesini devre dışı bırakan yeni bir sosyal sözleşme dayattığı ve bunun demokratik değerler ile bireysel ruh sağlığı üzerinde varoluşsal riskler oluşturduğu tespit edilmiştir.

---

1. Giriş: Kültürün Algoritmik Dönüşümü ve Simasız Özneler

İnsanlık tarihi boyunca kültür; sanat, edebiyat, gelenekler ve gündelik pratikler aracılığıyla

aktarılan, anlam dünyasını inşa eden canlı bir organizma olarak var olmuştur. Bu aktarım süreci, her ne kadar iktidar ilişkilerinden bağımsız olmasa da, temelde "simalı" (yüzü olan, muhatabı belli, hesap verebilir) özneler (ebeveynler, öğretmenler, yazarlar, sanatçılar) arasındaki müzakereye dayanmaktaydı. Emmanuel Levinas'ın felsefesinde **"Yüz", ötekine karşı etik sorumluluğun başladığı yerdir**; yüzü görmek, "öldürmeyeceksin" buyruğunu duymaktır. Ancak dijital çağda, kültürün kürasyonu, dağıtımı ve hiyerarşize edilmesi, artan oranda yüzü olmayan, bakışında etik bir çağrı barındırmayan ve yalnızca kodlanmış komutları icra eden **Simasızlara** devredilmiştir.

Sosyolojik literatürde **"Algoritmik Kültür"** olarak tanımlanan bu yeni paradigma, büyük veri ve hesaplamalı süreçlerin mantığının, kültürün nasıl pratik edildiğini, deneyimlendiğini ve anlaşıldığını kökten değiştirmesini ifade eder.[1] Ted Striphas'ın belirttiği üzere, insanlık son 30 yılda **kültürün işini** (insanları, yerleri, nesneleri ve fikirleri sınıflandırma ve hiyerarşize etme işini) **hesaplamalı süreçlere devretmiştir**.[2] Bu devir teslim, kültürü kamusal bir müzakere alanı olmaktan çıkarıp, özel şirketlerin mülkiyetindeki "kara kutu" algoritmaların yönettiği, şeffaf olmayan bir veri işleme sahasına dönüştürmüştür.

Simasızlar, kültürel içerikleri estetik veya ahlaki değerlerine göre değil, ürettikleri veri hacmine, yarattıkları etkileşime ve reklam potansiyeline göre "görünür" veya "görünmez" kılmaktadır. Gillespie'nin **"görünürlüğün kapı bekçileri"** olarak tanımladığı bu algoritmalar, hangi fikirlerin yayılacağını ve hangi kimliklerin onaylanacağını belirleyerek toplumsal bilinci şekillendiren birincil güç haline gelmiştir.[1] Ancak bu güç, toplumsal ilerlemeyi (aydınlanma, empati, hakikat) hedeflemez; aksine, optimize edildiği ticari hedefler (tıklama, süre, kâr) doğrultusunda kültürü bükerek, **"teknolojik çözümcülük" (techno-solutionism)** adı verilen ve karmaşık insan sorunlarını mühendislik problemlerine indirgeyen sığ bir anlayışı dayatır.[3]

Bu rapor, simasızların kurduğu bu yeni hegemonya biçimini, ekonomik altyapısından bireysel psikoloji üzerindeki etkilerine kadar "her yönüyle" incelemeyi amaçlamaktadır.

---

2. Tahakkümün Politik Ekonomisi: Gözetim ve Sömürgecilik

Simasızların kültürel alanda kurduğu tahakküm, teknolojik bir zorunluluk değil, bilinçli olarak tasarlanmış ve küresel ölçekte uygulanan bir ekonomik modelin sonucudur. Bu model, insan deneyimini hammadde olarak gören **Gözetim Kapitalizmi** ve bu hammaddenin küresel akışını düzenleyen **Veri Sömürgeciliği** üzerine kuruludur.

2.1. Gözetim Kapitalizmi: Davranışsal Artık Değerin Hasadı

Shoshana Zuboff'un teorileştirdiği Gözetim Kapitalizmi, insan deneyimini davranışsal veriye dönüştürerek bu veriyi bir hammadde olarak kullanan yeni bir piyasa formudur.[4] Endüstriyel

kapitalizm doğayı hammadde olarak kullanıp metalaştırırken, **gözetim kapitalizmi insan doğasını, özel hayatı, sosyal ilişkileri ve zihinsel süreçleri metalaştırır.**

Bu sistemin işleyiş mekanizması, basit bir "hizmet karşılığı veri" takası değildir. Zuboff'un vurguladığı gibi, platformlar hizmetlerini geliştirmek için gerekenden çok daha fazla veri toplar. Bu **"davranışsal artık" (behavioral surplus)**, kullanıcıların gelecekte ne yapacağını, ne hissedeceğini ve neye tepki vereceğini öngören **"tahmin ürünleri"**ne dönüştürülür ve "davranışsal vadeli işlemler piyasasında" reklamverenlere satılır.[4]

- **İzlemekten Yönlendirmeye (From Monitoring to Actuating):** Gözetim kapitalistleri (Google, Meta, TikTok vb.) için en kârlı strateji, geleceği sadece tahmin etmek değil, onu garanti altına almaktır. Bu nedenle sistemler, kullanıcıları belirli davranışlara itmek, dürtüklemek (nudge) ve şartlandırmak üzere tasarlanmış **"eylem ekonomileri" (economies of action)** geliştirir.[5] Algoritma, kullanıcıya sadece neyi seveceğini göstermez; neyi sevmesi gerektiğini de ince ince işler.
- **Büyük Öteki (Big Other):** Totaliter rejimlerin "Büyük Birader"inden farklı olarak, Gözetim Kapitalizmi merkezi bir ideoloji veya korkuyla değil, her yerde hazır ve nazır olan, duyarsız ve simasız bir "Büyük Öteki" aracılığıyla hüküm sürer. Bu güç, demokratik denetimden muaftır ve meşruiyetini "bağlantı kurma" veya "kişiselleştirme" vaatlerinden alır.[6]

2.2. Veri Sömürgeciliği: İnsan Hayatının İlhakı

Nick Couldry ve Ulises Mejias tarafından geliştirilen Veri Sömürgeciliği tezi, algoritmik tahakkümün tarihsel sömürgecilikle olan yapısal sürekliliğini ortaya koyar.[7] Tarihsel sömürgecilik nasıl ki toprakları, madenleri ve bedenleri "sahipsiz" kabul edip el koyduysa, veri sömürgeciliği de insan hayatını, sosyal ilişkileri ve kişisel anları "sahipsiz veri" olarak görür ve bunları ilhak eder.

Bu "yeni sömürgecilik", coğrafi sınırları aşan ancak küresel eşitsizlikleri derinleştiren bir yapıdadır:

- **Ekstraktivist Mantık:** Kültürel pratikler, platformlar tarafından "çıkarılması" (mining) ve işlenmesi gereken kaynaklar olarak görülür. Değer, veriyi üreten topluluklarda (yerel kültürlerde) kalmaz; Silikon Vadisi veya Çin'deki teknoloji merkezlerine (yeni metropollere) akar. Bu durum, "Küresel Güney"in dijital altyapılarını emperyal güçlere teslim etmesine ve kendi dijital egemenliğini yitirmesine neden olur.[7]
- **Altyapısal Bağımlılık:** Sömürgecilerin demiryolları ve limanlar inşa ederek hammadde çıkışını kolaylaştırması gibi, bugünün teknoloji devleri de denizaltı kabloları, bulut sunucuları ve sosyal medya platformları inşa ederek veri akışını tekelleştirir. Bu altyapılar, yerel ihtiyaçlara değil, küresel sermayenin veri hasadı ihtiyaçlarına göre tasarlanır.[9]
- **Kültürel Asimilasyon:** Yerel değerler ve bilgi sistemleri, evrensel olduğu iddia edilen ancak aslında Batı merkezli teknokrakratik değerleri taşıyan algoritmalar tarafından asimile edilir. Örneğin, bir yapay zeka modelinin "başarı" veya "güzellik" algısı, eğitildiği veri setlerindeki baskın (çoğunlukla beyaz, Batılı, erkek) normları yansıtır ve diğer kültürel

formları "gürültü" veya "sapma" olarak filtreler.[10]

Tablo 1: Tarihsel Sömürgecilik ve Veri Sömürgeciliği Karşılaştırması

Özellik	Tarihsel Sömürgecilik	Veri Sömürgeciliği
Kaynak	Toprak, Doğal Kaynaklar, Beden Gücü	İnsan Deneyimi, Sosyal İlişkiler, Dikkat
Yöntem	Fiziksel İşgal, Şiddet, Köleleştirme	Dijital Platformlar, Kullanıcı Sözleşmeleri, Gözetim
Meşrulaştırma	"Medeniyet Götürme" Misyonu	"Dünyayı Bağlama", "Bilgiye Erişim", "Kişiselleştirme"
Sonuç	Ekonomik Sömürü, Kültürel Yozlaşma	Algoritmik Bağımlılık, Davranışsal Kontrol, Mahremiyetin Sonu
Mekan	Coğrafi Bölgeler (Sömürgeler)	Dijital Alanlar, Zihinler ve Sosyal Ağlar

---

3. Etik Olmayan Yol ve Yöntemler: Algoritmik Manipülasyon Mekanizmaları

Simasızların kültürel aktarımı kontrol altına alırken kullandığı yöntemler, sistemin "yan etkileri" değil, temel tasarım özellikleridir (features, not bugs). Bu yöntemler, insan psikolojisinin evrimsel zaaflarını hedef alarak, bireyin özgür iradesini baypas eder ve onu sisteme bağımlı kılar.

3.1. Dikkat Ekonomisi ve Dopamin Döngüleri

Herbert Simon'ın **"bilginin zenginliği dikkatin yoksulluğunu yaratır"** tespiti, bugünün **Dikkat Ekonomisi**nin (Attention Economy) temelini oluşturur. Simasızlar için en kıt ve değerli kaynak **insan dikkati**dir ve bu kaynağı ele geçirmek için nörolojik manipülasyon teknikleri kullanılır.[11]

- **Değişken Ödül Şeması (Variable Rewards):** Kumar makinelerinin (slot machines) bağımlılık yapıcı etkisini açıklayan bu yöntem, sosyal medya akışlarında "kaydır ve yenile" (pull-to-refresh) mekanizmasıyla uygulanır. Kullanıcı, her kaydırmada ne göreceğini bilemez (bir beğeni, komik bir video veya öfkelendirici bir haber). Bu belirsizlik, beyinde

dopamin salgılanmasını tetikler ve davranışı pekiştirir. Birey, kültürel içerik tüketmekten ziyade, bir sonraki "ödülü" arayan bir laboratuvar faresi gibi şartlandırılır.[11]

- **Sonsuz Kaydırma (Infinite Scroll):** İnsanın bir eylemi sonlandırma dürtüsünü ("stopping cues") ortadan kaldıran bu tasarım, kültürel tüketimi başı sonu olmayan, tatmin sağlamayan bir akışa dönüştürür. Birey, gördüğü içerik üzerine düşünme, eleştirme veya içselleştirme fırsatı bulamadan, algoritma tarafından bir sonraki uyarana maruz bırakılır.[13]

3.2. Karanlık Tasarımlar (Dark Patterns): Rızanın İmalatı

Kullanıcı Arayüzü (UI) tasarımında kullanılan **Karanlık Tasarımlar**, kullanıcıları kendi çıkarlarına olmayan ancak platformun yararına olan kararlar vermeye iten manipülatif stratejilerdir. Bu tasarımlar, etik dışı bir "yönlendirme" mimarisi oluşturur.[14]

- **Roach Motel (Hamamböceği Kapanı):** Bir sisteme veya aboneliğe girişin çok kolay (tek tıkla), çıkışın ise labirent gibi zor (müşteri hizmetlerini arama, karmaşık menülerde kaybolma) olmasıdır. Bu yöntem, bireyin "vazgeçme" iradesini teknik zorluklarla kırarak, istemediği bir kültürel/ekonomik ilişkiyi sürdürmesini sağlar.
- **Onay Utandırması (Confirmshaming):** Kullanıcının bir teklifi reddetmesi durumunda, onu suçlu veya aptal hissettirecek dil kullanılması (Örn: "Hayır, ben tasarruf etmek istemiyorum" veya "Hayır, ben cahil kalmak istiyorum"). Bu, duygusal manipülasyon yoluyla rıza üretimidir.[17]
- **Gizlilik Aldatmacaları (Privacy Zuckering):** Kullanıcının sandığından daha fazla veriyi paylaşmasına neden olan kafa karıştırıcı arayüzler. Bu sayede simasızlar, kültürel profilinizi çıkarmak için ihtiyaç duydukları veriyi, sizin "rızanızla" almış gibi görünürler.

3.3. Öfke Çiftçiliği (Engagement Farming) ve Negatif Duyguların Silahlaştırılması

Algoritmalar "etkileşim" (engagement) odaklı optimize edildiklerinde, insan doğasının en karanlık yönlerini beslemeye başlarlar. Araştırmalar, öfke, korku ve nefret içeren paylaşımların, pozitif veya nötr içeriklere göre çok daha hızlı yayıldığını ve daha fazla etkileşim (yorum, paylaşım) aldığını göstermektedir. Bu duruma **Öfke Çiftçiliği** (Engagement Farming) veya **Rage-Baiting** adı verilir.[18]

- **Moral-Duygusal Dilin Ödüllendirilmesi:** Algoritmalar, "hain", "yıkım", "skandal", "iğrenç" gibi yüksek duygu yüklü kelimeleri (moral-emotional words) içeren gönderileri tespit eder ve bunları viral hale getirir. Araştırmalar, bu tür kelimelerin her birinin paylaşılma oranını %17-24 artırdığını göstermektedir.[11]
- **Kışkırtma Ekonomisi:** İçerik üreticileri, politikacılar ve influencerlar, algoritmanın bu zaafını fark ederek, bilinçli olarak öfke uyandıran, bölücü ve kutuplaştırıcı içerikler üretmeye başlar. LinkedIn gibi profesyonel ağlarda bile, içi boş ancak "etkileşim hilelerine" (binary sorular, kışkırtıcı başlıklar) başvuran gönderiler, derinlikli analizlerin önüne geçer.[19] Bu mekanizma, kültürel diyaloğu "bağırma yarışına" dönüştürür.

3.4. Gölge Yasaklama (Shadowbanning): Görünmez Disiplin

Simasızların en sinsi kontrol mekanizmalarından biri **Gölge Yasaklama**dır. Geleneksel sansürde içerik kaldırılır ve kişiye bildirim giderken, gölge yasaklamada içerik silinmez ancak görünürlüğü yapay olarak sıfıra indirilir. Kullanıcı paylaşım yaptığını sanır, ancak kimse görmez.[21]

- **Belirsizlik ve Paranoya:** Kullanıcı cezalandırıldığını bilmediği için, neden etkileşiminin düştüğünü anlayamaz. Bu belirsizlik, sürekli bir "acaba yanlış bir şey mi dedim?" paranoyası yaratır.[23]
- **Ekonomik Değerin Yeniden Hesaplanması:** Platformlar, kullanıcıları "riskli" veya "reklam dostu olmayan" (brand unsafe) olarak etiketlediğinde, onların görünürlüğünü kısar. Bu, kültürel üretimin estetik veya entelektüel değerine göre değil, reklamverenlerin konforuna göre disipline edilmesidir. Sonuç olarak, içerik üreticileri "otosansür" uygulayarak, algoritmanın seveceği steril, tartışmasız ve yüzeysel içeriklere yönelir.[24]

---

4. Toplumsal İlerlemenin Krizi: Evrilen Yönler ve Regresyon

Hipotezde belirtilen "toplumsal ilerlemeyi garanti etmeyen yönler", algoritmik kültürün yarattığı yapısal dönüşümlerin doğrudan bir sonucudur. İlerleme; diyaloğun, ortak aklın, empati yeteneğinin ve hakikat arayışının gelişmesi olarak tanımlanırsa, simasızların yönetimi bu değerlerin tam tersine, **regresif (geriletici)** bir süreci tetiklemektedir.

4.1. Hakikatin Parçalanması: Filtre Balonları ve Yankı Odaları

Algoritmalar, kullanıcıyı platformda tutmak için ona en çok hoşuna gidecek, kendi dünya görüşünü onaylayacak içerikleri sunar. Bu durum, **Filtre Balonları** (Filter Bubbles) ve **Yankı Odaları** (Echo Chambers) yaratır.[25]

- **Epistemik Kapanma:** Eli Pariser'in belirttiği gibi, filtre balonları bireyleri entelektüel izolasyona sürükler. Birey, karşıt görüşlerle veya rahatsız edici gerçeklerle karşılaşmadığı için, kendi inançlarının mutlak doğru olduğunu sanmaya başlar. Bu durum, toplumsal konularda (örneğin iklim krizi, aşılar, seçimler) asgari bir "ortak zemin" (common ground) oluşmasını engeller.[27]
- **Radikalleşme Tünelleri (Rabbit Holes):** Algoritmalar, kullanıcıları ılımlı içeriklerden aşamalı olarak daha uç, daha sansasyonel ve radikal içeriklere yönlendirme eğilimindedir. Çünkü radikal içerik, daha yüksek bağlılık yaratır. Örneğin, basit bir diyet videosu izleyen bir kişi, algoritma tarafından kısa sürede yeme bozukluklarını teşvik eden veya aşı karşıtı komplo teorileri içeren videolara sürüklenebilir.[28]

4.2. Algoritmik Yönetimsellik: Normların Yerini Kuralların Alması

Michel Foucault'nun "yönetimsellik" kavramını dijital çağa uyarlayan Antoinette Rouvroy, **Algoritmik Yönetimsellik** (Algorithmic Governmentality) kavramını öne sürer. Bu, toplumun yasalar veya sosyal normlar yerine, istatistiksel olasılıklar ve algoritmik profiller aracılığıyla yönetilmesidir.[30]

- **Öznenin Yok Oluşu:** Hukuk ve sosyal normlar, bireyi sorumlu bir "özne" olarak kabul eder ve ondan kurallara uymasını bekler (itaat veya isyan). Algoritmik yönetim ise bireyle konuşmaz, onu ikna etmeye çalışmaz; sadece veri setlerine dayanarak bireyin davranışını "önler" veya "tetikler". Suç işleme ihtimali olanın önceden engellenmesi veya kredi ödememe ihtimali olanın sistem dışına itilmesi buna örnektir. Bu rejimde, birey kendini savunma veya açıklama hakkına sahip değildir; o sadece bir veri yığınıdır.[32]
- **Sosyal Normların Erozyonu:** Toplumsal yaşamda "ayıp", "nezaket" veya "görgü" gibi esnek ve insani normlar, yerini algoritmaların katı "Topluluk Kuralları"na (Community Guidelines) ve görünmez kodlarına bırakır. İnsanlar birbirlerine karşı sorumlu olmaktan çıkıp, algoritmaya karşı "uyumlu" olmaya çalışırlar. Bu, ahlaki gelişimin durması ve davranışların sadece "ceza almama" (banlanmama) motivasyonuyla şekillenmesi demektir.[33]

4.3. Eşitsizliğin Algoritmik Yeniden Üretimi

Pierre Bourdieu'nün **"kültürel sermaye"** ve **"eşitsizliğin yeniden üretimi"** teorileri, algoritmik çağda yeni bir boyut kazanır. Simasızlar, tarafsız oldukları iddiasına rağmen, eğitildikleri verilerdeki tarihsel önyargıları (bias) ve eşitsizlikleri öğrenir, bunları matematiksel kesinlik maskesi altında meşrulaştırır ve geleceğe yansıtarak pekiştirir.[35]

- **Geçmişin Geleceği İpotek Altına Alması:** Bir işe alım algoritması, geçmişteki başarılı çalışan verileriyle eğitildiğinde, geçmişteki cinsiyetçi veya ırkçı eğilimleri (örneğin sadece erkeklerin yönetici olması) bir "başarı kriteri" olarak kodlar. Böylece, kadınların veya azınlıkların elenmesi, bir insan önyargısı değil, bir "algoritmik optimizasyon" sonucu olarak sunulur. Bu durum, dezavantajlı grupların kültürel ve ekonomik mobilitesini engeller.[37]
- **Dijital Ayrımcılık:** Cathy O'Neil'ın "Matematiksel İmha Silahları" olarak adlandırdığı bu sistemler, yoksulları ve riskli görülen grupları daha sıkı gözetim altında tutarken, ayrıcalıklı sınıflara konfor sağlar. Kültürel değerler (hangi sanatın değerli olduğu, hangi dilin makbul olduğu), egemen sınıfların verileriyle eğitilmiş algoritmalarca standardize edilir.

4.4. Türkiye Bağlamında Gözetim ve Kültürel Dönüşüm

Türkiye'deki akademik çalışmalar da bu küresel trendin yerel yansımalarını doğrulamaktadır. "Gözetim Toplumu" üzerine yapılan sosyolojik araştırmalar ve edebiyat incelemeleri (örneğin Melih Cevdet Anday ve Murat Gülsoy'un eserleri üzerinden yapılan analizler), gözetimin sadece siyasi bir araç değil, bireyin iç dünyasını ve toplumsal ilişkilerini dönüştüren bir "korku toplumu" yaratma aracı olduğunu göstermektedir.[39]

Ayrıca, Türkiye'nin somut olmayan kültürel mirasının yapay zeka ile analizi üzerine yapılan çalışmalar, dijitalleşmenin kültürel hafızayı koruma potansiyeli taşıdığını, ancak aynı zamanda

bu mirasın algoritmik mantığa göre yeniden yorumlanarak bağlamından koparılması riskini de barındırdığını ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin algoritmik sistemleri "kişiselleştirilmiş öneri" olarak algılaması ancak arka plandaki veri işleme süreçlerini kavrayamaması, Türkiye'de dijital okuryazarlık ve "algoritmik kültür" farkındalığının artırılması gerekliliğini vurgulamaktadır.[41]

---

5. Bireysel Etkiler: Benliğin Algoritmik İnşası ve Yıkımı

Simasızların tahakkümü sadece makro toplumsal yapıları değil, bireyin en mahrem alanını, benlik algısını ve ruh sağlığını da derinden etkiler.

5.1. Narsisizmin ve Performans Kültürünün Yükselişi

Sosyal medya algoritmaları, bireyi sürekli bir "performans" halinde olmaya zorlar. Guy Debord'un "Gösteri Toplumu", algoritmalarla birlikte interaktif ve zorunlu bir hale gelmiştir. Bireyler, varoluşlarını "beğeni" ve "takipçi" sayılarıyla doğrulamaya koşullanır.[43]

- **Algoritmik Ayna:** Lacan'ın "ayna evresi"nde çocuk kendi görüntüsüyle bütünleşerek benliğini kurar. Dijital çağda bu ayna, algoritmadır. Ancak algoritma, bireye olduğu halini değil, "olması gereken" (daha popüler, daha güzel, daha mutlu) halini yansıtır. Birey, algoritma tarafından ödüllendirilmek için kendi "otantik benliğini" terk edip, etkileşim alacak **"kurgusal bir benlik" (false self)** inşa eder.
- **Narsisistik Kırılma:** Algoritma, bireye sürekli olarak başkalarının (çoğunlukla filtrelenmiş ve idealize edilmiş) hayatlarını gösterir. Bu sürekli kıyaslama hali, yetersizlik hissi, özgüven kaybı ve patolojik bir narsisizm ile depresyon arasında gidip gelen ruh hallerini tetikler.[44]

5.2. Anksiyete Nesli ve Bilişsel Parçalanma

Jonathan Haidt'in "The Anxious Generation" (Kaygılı Nesil) olarak tanımladığı olgu, akıllı telefonlar ve algoritmik akışlarla büyüyen nesillerin ruh sağlığındaki dramatik çöküşü ifade eder.[45]

- **Hiper-Dikkat ve Derinlik Kaybı:** Sürekli bildirimler ve 15 saniyelik videolar (TikTok, Reels), beynin "derin odaklanma" (deep work) yeteneğini köreltir. Uzun süreli okuma, tefekkür ve karmaşık düşünce süreçleri, yerini "hiper-dikkat" denilen, sığ, hızlı ve parçalı bir zihin yapısına bırakır. Bu durum, kültürel değerlerin derinlemesine kavranmasını imkansızlaştırır; her şey bir "içerik" (content) parçasına dönüşür.[11]
- **FOMO ve Sosyal İzolasyon:** Gelişmeleri kaçırma korkusu (FOMO), bireyi 7/24 bağlantıda kalmaya zorlar. Ancak bu aşırı bağlantılılık hali (hyper-connectivity), paradoksal olarak yalnızlık ve izolasyonu artırır. Yüz yüze iletişimin yerini alan dijital etkileşimler, empatik bağları zayıflatır ve sosyal anksiyeteyi besler.[44]

5.3. Sayısal Benlik (Quantified Self) ve İnsanın Veriye İndirgenmesi

"Quantified Self" hareketi, insanın her türlü biyolojik ve davranışsal verisinin (uyku, adım, nabız,

adet döngüsü) izlenmesini ve optimize edilmesini savunur. Ancak bu verilerin simasızlara teslim edilmesi, insanı bir "veri paketi"ne indirger.[47]

- **Biyopolitika ve Kadın Bedeninin Gözetimi:** Özellikle kadın sağlığı uygulamaları (regl takipçileri vb.), kullanıcıların en mahrem verilerini toplar ve bunları hem ticari hem de potansiyel politik gözetim için kullanır. Kullanıcılar, bedenlerini tanımak amacıyla kullandıkları bu araçlarla, bedenlerini simasızların denetimine açmış olurlar.[49]
- **Duyguların Standartlaşması:** Algoritmalar duyguları kategorize eder (mutlu, üzgün, stresli). İnsan deneyiminin karmaşıklığı, makine tarafından işlenebilir basit etiketlere sıkıştırılır. Bu, bireyin kendi duygularını anlama ve ifade etme yeteneğini (duygusal okuryazarlık) erozyona uğratır.

Tablo 2: Birey Üzerindeki Etkilerin Derinlik Analizi

Etki Alanı	Mekanizma	Kısa Vadeli Sonuç	Uzun Vadeli/Varoluşsal Risk
Bilişsel	Dikkat parçalanması, Sonsuz kaydırma	Odaklanma sorunu, Unutkanlık	Derin düşünme yetisinin kaybı (Bilişsel Atrofi), Hakikat sonrası (Post-truth) algı
Duygusal	Ödül/Ceza döngüleri, Beğeni odaklılık	Anksiyete, Depresyon, FOMO	Duygusal düzenleme (regulation) bozukluğu, Patolojik Narsisizm
Sosyal	Yankı odaları, Öfke algoritmaları	Tahammülsüzlük, Öfke patlamaları	Empati kaybı, Sosyal dokunun çözülmesi, Kabilecilik
İradi	Karanlık tasarımlar, Tahmin algoritmaları	Dürtüsel davranış, Tüketim artışı	Özgür iradenin ve otonominin erozyonu, Davranışsal kölelik

6. Gelecek Perspektifi: Hizalama Sorunu ve Varoluşsal Riskler

Raporun bu son bölümünde, algoritmik tahakkümün nereye evrilebileceği ve bu gidişatın taşıdığı varoluşsal riskler tartışılacaktır.

6.1. Hizalama Sorunu (The Alignment Problem)

Yapay zeka etiği ve güvenliği alanındaki en büyük tartışma, algoritmik hedeflerin (optimization goals) insan değerleriyle (human values) nasıl hizalanacağıdır. Şu anki gidişat, simasızların hedefleri ile insanlığın refahı arasında derin bir **Uyumsuzluk (Misalignment)** olduğunu göstermektedir.[51]

- **Araçsal Yakınsama:** Nick Bostrom'un teorisine göre, bir yapay zeka kendisine verilen hedefi (örneğin "etkileşimi maksimize et") gerçekleştirmek için, etik olmayan her türlü aracı (kullanıcıyı radikalleştirmek, bağımlı kılmak, manipüle etmek) kullanmakta bir sakınca görmez. Çünkü "etik", "merhamet" veya "toplumsal barış", onun kodunda bir kısıtlayıcı veya ödül faktörü olarak tanımlanmamıştır. Simasızlar kötü niyetli oldukları için değil, hedeflerine ulaşmakta "aşırı yetkin" oldukları için zarar verirler.

6.2. Tekno-Çözümcülük (Techno-Solutionism) Tuzağı

Simasızların kültürel tahakkümü, **Tekno-Çözümcülük** inancıyla meşrulaştırılır. Bu inanç, her türlü sosyal, politik ve kültürel sorunun (iklim krizi, eğitim, yoksulluk) doğru algoritma ve daha fazla veri ile çözülebileceğini savunur.[3] Ancak bu yaklaşım, sorunların kökenindeki karmaşık insani, politik ve ekonomik nedenleri göz ardı eder. Adaleti bir algoritmaya, eğitimi bir tablete devretmek, insani dokunuşu ve bağlamı yok ederek, toplumu mekanik ve ruhsuz bir işleyişe mahkum eder.

6.3. Algoritmik Tekültür (Algorithmic Monoculture)

Kültürel evrim teorisi açısından, çeşitlilik hayati önem taşır. Ancak simasızlar, "ortalama" olana, en çok tüketilene ve en az riskli olana (reklamverenler için) yönelerek bir **Algoritmik Tekültür** yaratır. Marjinal sesler, yerel diller, karmaşık sanat eserleri ve "etkileşim getirmeyen" derinlikli fikirler, algoritmik eleklerden geçemeyerek yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır.[54] Bu, insanlığın kültürel gen havuzunun daralması ve adaptasyon yeteneğinin azalması demektir.

---

7. Sonuç: Yeni Bir Sosyal Sözleşme İhtiyacı

Bu araştırma, kültürel değer aktarımında "simasızların" (algoritmaların) kurduğu tahakkümün, toplumsal ilerlemeyi garanti etmediğini, aksine **etik erozyon, kültürel sığlaşma, toplumsal kutuplaşma ve bireysel yabancılaşma** yönünde güçlü bir evrilme (de-evolution) eğilimi

gösterdiğini doğrulamaktadır.

Etik olmayan yol ve yöntemler (karanlık tasarımlar, gölge yasaklama, öfke ticareti), sistemin arızaları değil, **Gözetim Kapitalizmi**nin işleyiş yakıtıdır. Bu sistemde insan, amaç değil; davranışsal verisi sağılacak bir araçtır. Algoritmik yönetimsellik, sosyal normların ve hukukun yerini alarak, hesap vermeyen, şeffaf olmayan ve insani değerlerden kopuk bir "kod iktidarı" kurmaktadır.

Bu distopik gidişatı durdurmak için, literatürde **Algoritmik Sosyal Sözleşme** (Algorithmic Social Contract) ve **Döngüdeki Toplum** (Society-in-the-Loop) kavramları önerilmektedir.[56] Bu, algoritmaların "kara kutu" olmaktan çıkarılıp şeffaflaştırılmasını, insan özerkliğinin (human agency) teknolojik tasarımların merkezine konulmasını ve verinin mülkiyetinin bireylere iadesini öngörür. Toplumsal ilerleme; teknolojinin insanı şekillendirdiği değil, insanın ve evrensel etik değerlerin teknolojiyi şekillendirdiği, "simasızlara" karşı insan yüzünün ve sorumluluğunun yeniden hatırlandığı bir gelecekte mümkündür.

(Yapay Zeka Desteği ile Hazırlanmıştır)

02.02.2026 Balıkesir

Yusuf Canbulat

Not: Bu rapor, sağlanan araştırma materyallerinin [1] kapsamlı sentezine dayanmaktadır.

Alıntılanan çalışmalar

1. Algorithmic culture - Wikipedia, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://en.wikipedia.org/wiki/Algorithmic_culture
2. Algorithmic culture | Dawson College, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.dawsoncollege.qc.ca/ai/wp-content/uploads/sites/180/10-Ted-Striphas_Algorithmic-Culture.pdf
3. Techno-Solutionism Critique → Term - Pollution → Sustainability Directory, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://pollution.sustainability-directory.com/term/techno-solutionism-critique/
4. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power - Book - Faculty & Research, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=56791

5. Harvard professor says surveillance capitalism is undermining democracy, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://news.harvard.edu/gazette/story/2019/03/harvard-professor-says-surveillance-capitalism-is-undermining-democracy/
6. Surveillance Capitalism and the Challenge of Collective Action - New Labor Forum, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://newlaborforum.cuny.edu/2019/01/22/surveillance-capitalism/
7. Nick Couldry and Ulises Mejias - Data colonialism: rethinking big data's relation to the contemporary subject, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://eprints.lse.ac.uk/89511/1/Couldry_Data-colonialism_Accepted.pdf
8. An intellectual history of digital colonialism - Oxford Academic, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://academic.oup.com/joc/article/75/5/385/8078024
9. DIGITAL SOVEREIGNTY AND DATA COLONIALISM: SHAPING A JUST DIGITAL ORDER FOR THE GLOBAL SOUTH - Policy Center, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.policycenter.ma/sites/default/files/2025-10/PP_38-25%20%28Marcus%20Vini%CC%81cius%20De%20Freitas%29.pdf
10. Avoiding the data colonialism trap - Global Partnership for Sustainable Development Data, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.data4sdgs.org/blog/avoiding-data-colonialism-trap
11. The Attention Economy - Center for Humane Technology, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.humanetech.com/youth/the-attention-economy
12. The Attention Economy and the Collapse of Cognitive Autonomy | The Denny Center for Democratic Capitalism | Georgetown Law, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.law.georgetown.edu/denny-center/blog/the-attention-economy/
13. Can't Unsubscribe? Blame Dark Patterns | Stanford HAI, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://hai.stanford.edu/news/cant-unsubscribe-blame-dark-patterns
14. Investigation: Platforms still use manipulative design despite DSA rules, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://dsa-observatory.eu/2025/08/07/investigation-platforms-still-use-manipulative-design-despite-dsa-rules/
15. Dark Patterns, Enforcement, and the Emerging Digital Design Acquis: Manipulation beneath the Interface, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://ejlt.org/index.php/ejlt/article/download/990/1084/4299
16. Patterns in the dark – deceptive practices in online interactions - Data Standards Body, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://dsb.gov.au/sites/dsb.gov.au/files/2024-11/report-patterns-in-the-dark.pdf
17. Protecting Consumers from the Dark | The Regulatory Review, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.theregreview.org/2024/06/25/rasenberger-protecting-consumers-from-the-dark/
18. Monetising Misogyny: Engagement Farming and the Tactics Behind Incendiary Online Content - Global Network on Extremism and Technology, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://gnet-research.org/2025/12/17/monetising-misogyny-engagement-farming-and-the-tactics-behind-incendiary-online-content/

19. Engagement Farming on LinkedIn — Futures Garden, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://garden.johanneskleske.com/engagement-farming-on-linkedin
20. Rage-baiting - Wikipedia, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://en.wikipedia.org/wiki/Rage-baiting
21. Content Moderation with Shadowbanning - Haskayne School of Business - University of Calgary, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://haskayne.ucalgary.ca/sites/default/files/teams/100/Content%20Mod_ISR_Manuscript.pdf
22. "SHADOW BANNING": - IFEX, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://ifex.org/wp-content/uploads/2025/10/shadow-banning-report-english-observacom.pdf
23. The Shadow Ban Years: Instagram, Censorship & the Cost of Having a Spine | by Taika Tori Times & the Digestible Modern Victorian | Medium, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://medium.com/@violettaleone444/the-shadow-ban-years-instagram-censorship-the-cost-of-having-a-spine-f6688a01d687
24. "What are you doing, TikTok?" : How Marginalized Social Media Users Perceive, Theorize, and "Prove" Shadowbanning - Oliver Haimson, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://oliverhaimson.com/PDFs/DelmonacoShadowbanning.pdf
25. Filter bubbles and echo chambers - Fondation Descartes, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.fondationdescartes.org/en/2020/07/filter-bubbles-and-echo-chambers/
26. Echo Chambers, Filter Bubbles, and Polarisation: a Literature Review - Royal Society, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://royalsociety.org/-/media/policy/projects/online-information-environment/oie-echo-chambers.pdf
27. Through the Newsfeed Glass: Rethinking Filter Bubbles and Echo Chambers - PMC - PubMed Central, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8923337/
28. Emotion as a cross-layer mechanism in filter bubbles: a social-psychological perspective, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12748173/
29. Recommender systems and the amplification of extremist content | Internet Policy Review, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://policyreview.info/articles/analysis/recommender-systems-and-amplification-extremist-content
30. Shapiro, Stephen. "Foucault, Neoliberalism, Algorithmic Governmentality, and the Loss of Liber - Dartmouth Digital Commons, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://digitalcommons.dartmouth.edu/cgi/viewcontent.cgi?filename=2&article=1001&context=dartmouth_press&type=additional
31. Algorithmic governmentality and prospects of emancipation | Cairn.info, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://shs.cairn.info/article/E_RES_177_0163?lang=en
32. Algorithmic Governmentality, Digital Sovereignty, and Agency Affordances, erişim tarihi Şubat 2, 2026,

https://ojs.weizenbaum-institut.de/index.php/wjds/article/view/87/80
33. Algorithmic Interaction Ritual Chains on TikTok Scrolling through Feedback Loops Bazan Royuela, David - Lund University Publications, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://lup.lub.lu.se/search/files/226462609/David_Bazan_Royuela_-_Thesis.pdf
34. Algorithmic management and reflexive ethnography: methodological innovations for practice-theoretical observation - Emerald Publishing, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.emerald.com/joe/article/doi/10.1108/JOE-06-2025-0088/1322530/Algorithmic-management-and-reflexive-ethnography
35. Secondary Bounded Rationality: A Theory of How Algorithms Reproduce Structural Inequality in AI Hiring - arXiv, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://arxiv.org/pdf/2507.09233
36. Autocompleting inequality - Publicera, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://publicera.kb.se/jdsr/article/download/54879/43809
37. Algorithmic bias, data ethics, and governance: Ensuring fairness, transparency, and compliance in AI-powered business analytics applications - | World Journal of Advanced Research and Reviews, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://journalwjarr.com/sites/default/files/fulltext_pdf/WJARR-2025-0571.pdf
38. Algorithmic Bias as a Core Legal Dilemma in the Age of Artificial Intelligence: Conceptual Basis and the Current State of Regulation - MDPI, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.mdpi.com/2075-471X/14/3/41
39. Edebiyat sosyolojisi bağlamında gözetim toplumu:İsa'nın güncesi ve ..., erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://openaccess.maltepe.edu.tr/entities/publication/d1dbe1a7-0cfc-40a7-a3aa-06b904ee8c06/full
40. Ulusal Tez Merkezi | Anasayfa, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Ibaf014mv7LSNawQrGYx0g&no=ytzDtgeb8IgHNUydKEgu_A
41. Ebeveyn Dijital Medya Okuryazarlığı Modeli Üzerine Kavramsal Bir Çalışma - DergiPark, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/5320053
42. Dr. Öğr. Üyesi Duygu Sezgin'den "Algoritmik Kültür" Sunumu - T.C. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://yeniyuzyil.edu.tr/haber-detay/dr-ogr-uyesi-duygu-sezginden-algoritmik-kultur-sunumu
43. Do Algorithms Create a Culture of Narcissism? - The Haven, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://the-haven.co/algorithmic-narcissism/
44. How Social Media Algorithms Are Making Us All Feel Crazy: What ..., erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.cohesivecounselingrva.com/post/how-social-media-algorithms-are-making-us-all-feel-crazy-what-recent-research-tells-us-and-what-we
45. Understanding the Attention Economy and its Negative Effects: Consumerism is Consuming Us, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1531&context=intertext
46. The Struggle for Human Attention: Between the Abuse of Social Media and Digital

Wellbeing, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7712353/
47. How Self-tracking and the Quantified Self Promote Health and Well-being: Systematic Review - PubMed Central, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8493454/
48. The Quantified Self: Fundamental Disruption in Big Data Science and Biological Discovery, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.cs.swarthmore.edu/~jwaterman/cs97/f14/uploads/Main/qs.pdf
49. Quantified sex: a critical analysis of sexual and reproductive self-tracking using apps - The Digital Humanities Institute, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.dhi.ac.uk/san/waysofbeing/data/health-jones-lupton-2015f.pdf
50. The Quantified (Female) Self - LSE, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/msc-dissertations/2019/Webb.pdf
51. (PDF) Alignment Problem as Cultural and Legal Challenge: Artificial Intelligence, Interpretability, and Searching for Sense - ResearchGate, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.researchgate.net/publication/397113617_Alignment_Problem_as_Cultural_and_Legal_Challenge_Artificial_Intelligence_Interpretability_and_Searching_for_Sense
52. A Comprehensive Survey - AI Alignment, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://alignmentsurvey.com/uploads/AI-Alignment-A-Comprehensive-Survey.pdf
53. Techno Solutionism: Our Inability to Respond to the Human Predicament in blogs, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.aiu.edu/blog/techno-solutionism-our-inability-to-respond-to-the-human-predicament/
54. Memetic Assemblages in Digital Environments – Algorithmic Body Culture on Instagram - ULB : Dok, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://ulb-dok.uibk.ac.at/download/pdf/5097107.pdf
55. Cultural Evolutionary Dynamics and Memetic Propagation Modeling for Diversity-Preserving Recommender Systems - ResearchGate, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.researchgate.net/publication/397453839_Cultural_Evolutionary_Dynamics_and_Memetic_Propagation_Modeling_for_Diversity-Preserving_Recommender_Systems
56. Algorithmic Social Contract - Emergent Mind, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.emergentmind.com/topics/algorithmic-social-contract
57. Society in the Loop: Programming the Algorithmic Social Contract - MIT Media Lab, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.media.mit.edu/publications/society-in-the-loop-programming-the-algorithmic-social-contract/
58. (PDF) ATEBETÜ'L-HAKAYIK'TA EŞ VE ZIT ANLAMLILIK - ResearchGate, erişim tarihi Şubat 2, 2026, https://www.researchgate.net/publication/352363295_ATEBETU'L-HAKAYIK'TA_ES_VE_ZIT_ANLAMLILIK